

ösi önerejének kidomborításával megfelelően értékeljük. Valjavecnek becsületesen és jóakarattal végzett nagy munkájáért hálásak vagyunk.

GÁLOS REZSŐ.

Sötér István: Jókai Mór. Budapest, Franklin-Társulat, é. n. (1941). 8-r., 173 l.

Az új Jókai-monográfia egy, a költőért szívvel-lélekkel rajongó íróember hevületének gyümölcse. Az eddigiekkel szemben új képet akar nyújtani szeretett regényírójáról, az újabb magyar szépirodalom tanító-mesteréről, hogy megnyugtató magyarázatát adja a „sokat vitatott” idealizmus és realizmus ellenmondásának, a népszerűség és a kritika ellentétének. Az új beállítás Jókaihoz, az emberhez próbál közelebb férközni s azon át akarja a költő világát bemutatni. A költő nyilatkozataiból indul ugyan el, voltaképpen azonban — és ez az alapvető hibája — nagy Jókai-szeretétől elfogulva, jórészt a maga egyéni nézőpontjából, nagyon egyéni elgondolásokat vetít a költő lelkialkatára és teremtő műhelyére. Fölfokozott ihletettséggel, de éppen azért rapszodikusán állandó szavaló forma hangozik ki írásából. Mindez egyfelől művének fölépítését, az egésznek gerincét homályba borítja és ítéleteiben túlzásokba ragadja — a hangzatos tömkelegben gyakran figyelemreméltó észrevételei is elvesznek, megrekkennek — másfelől ismétlésekbe és ellentmondásokba keveri, amelyektől nem tud szabadulni.

Az adottságok, amelyeket már a gyermek-Jókaiban meglát: miszticizmusa: egy, a fák és virágok szeretetével kapcsolatos pantheizmus (Sötér még Jókai regényalakjainak megfelelőit is legkönnyebben a növényi világban tudná megtalálni!); egy „transzszzerű” álomban, révületben való teremtés, amely végső formáját az idillben, majd másfelé az utópiában éli ki. A látomás, az örökös káprázatban élés Jókainál az alkotásnak elengedhetetlen föltétele s „örök optimizmusának mélyén is talán a látomások kéjes euphoriája rejtezik.” (Az örök optimizmus azonban utóbb többször is csak Jókai önámítása.)

Evvel szembenáll Jókai erős valóságérzéke. Gyulai a tiszta realizmus nézőpontjából bírálta Jókai romantícizmusát. Jókai maga realista írónak vallotta magát. Sötér helyesen jegyzi meg, hogy — Jókai félreértette a realizmus lényegét — Jókai realizmusa egy „sajátos” realizmus. Ezt próbálja Sötér megvilágítani, megmagyarázni. Már itt kezdődik a homály. Jókai valóságérzésének alapja a vidék és a táj. De Jókai népiessége is egyértelmű a realizmussal. Legfőbb kapcsolatát a realizmussal az anekdota jelentette, amely nála „módszer és cél” volt. Viszont nagy jelenetek festői valóság-ábrázolása Jókainál „a realizmus leggyakoribb, szinte egyedüli hordozója.” Az ilyen — különböző helyeken olvasott — kijelentések nem egyenlítődnék ki a fogalom tisztázásáig. Sötér szerint Jókai magyar valóságot ad Balzac-i arányokban. Nem népies író, de „világszemléletének kapuja a népmesei képzelet, s a *Köszívű ember fiaiban* érezzük a népmesei visszhangot.” Vagy: Jókai

eszejárása népmesei; nem tudatos népiesség, hanem titkos rokonság a népi meseformákkal. S a mellett folyton Jókai pathetikus részleteiről szól. Világosabb és meggyőzőbb lett volna, ha Jókai valóságérképét Sötér a fogalmak tisztázásával, jó példákkal, úgy mutatja meg, hogy Jókai mit és hogyan vett a magyar életből, a multból és a környezetből.

Éppen így járunk a romanticizmussal is. Sötér emleget Hugo Viktor- és némi Sue-hatást, de a *Hétköznapi*knban neki „meglepő módon a fanyar keverékhang” képviseli a romantikát. Hogy igazában az alakok, események ellentéte, fény és árnyék kiélezése, „az élet misztikusabb, időfeleltibb értelme” (maga emlegeti így), a hősiesség elem, az epikus nagyvonalúság a Jókai romanticizmusa — s főként a képzelet munkája — arról Sötéternél nem esik szó, ez neki modoros volna. Pedig emlegeti, hogy Jókai „a többi romantikus íróhoz hasonlóan” nem tartja tiszteletben a műfajok határait. Epikába fojtott drámaiság él benne, állapítja meg egy helyütt. Másutt nemcsak hőskölteményt lát a *Köszívű ember fia*i-ban — természetfölöttiséget, csodás elemet, mítoszi kapcsolatokat, Zrinyi-féle önfeláldozást és megváltás-eszmét, hősiességet és vértanúságot „monumentális és pathetikus valóságot” — hanem költönket Vörösmartyval is mérve, arra az eredményre jut, hogy „míg Arany a magyar előidők legendái közt keres epikus tárgyat, Jókai sokkal hitelesebb hőskölteményt ír: saját korát.”

Ime, ide száguld szerzőnk túlfokozott képzelete és pathetikus előadása. A példák egész sora kínálkozik ilyen túlfűtöttségének bizonyítására, az irodalmi, általa kárhóztatott közfelfogással való ellenkezés végletekbe ragadja és azt is félreérteti, amit talán helyesen gondolt. Az anekdota realizisztikus jelentőségében pl. sok igaza van. De önkéntelenül fölvetődik a kérdés, hogy szabad-e ezt írni a *Magyar nábob*ról: „az öregedő főúr fiatal lányt vesz feleségül, s amit senki sem várna: gyermekük születik. Jókai számára [t. i. ennyi az „anekdota”] ennyi is elég; az anekdota kibővül, új színeket olvaszt magába, másik történettel társul, helyet kap benne a reform-gondolat, a Jó és a Gonosz mítoszi küzdelme — többet már nem is várhatnánk egy Jókai-regénytől! A furcsa házasság mellé szinte magától kínálkozik Józsa Gyuri alakja: teljes az együttes.” Hasonló kérdés merül föl az olvasóban, mikor az *Új földesúrról* esik szó; sok szépségét méltatja, de néhány megjegyzése arra vall, hogy itt is — félresiklott, mert másképpen akarta látni az alkotást, mint ahogyan eddig láttuk.

Megisméltódik a példa egy másik jelentékeny gondolatánál is: a reform-eszme szerepénél. Ez Jókai „világrendjének egy töredéke”. A reformkultusz minden regényét áthatja. Érezzük, hogy Sötérnek ebben igaza van, helyes úton vezet, mikor erre többször is hangsúlyllyal mutat rá. S ahol az nagyon eleven, a *Kárpáthy Zoltán*ról kijelenti, hogy Jókai „valószínűleg akkor is megírja, ha történetesen nem híve a reform-kornak.” Sötér általában szereti a paradoxont. Ilyen az is, hogy Jókai alapjában véve katolikus alkatú. De idejegyzek néhány hangzatosabbat is: „Örök és kimeríthetetlen anyaga a felület volt s ő tanított meg bennünket igazán annak mélységeire.” — „Ezek a földöntúli, mítoszi sze-

mélyek épp azért élők, mert Jókai még csak nem is akarta élőknek rajzolni őket!"

Sötérben sok gondolat forrong, talán túlságosan sok is a mondani-valója, de a sok ellentmondásban mindez nem kristályosodik ki. S az ellentmondások ott a legélesebbek, ahol szerzőnk legkevesébbé akarná, ahol támad.

Ha igaz, hogy Gyulai Pál nem érthette meg Jókait és Sötér földadatának tekinti, hogy az igazi Jókait élénk állítsa: a túlfűtött akarat, a gondolatoknak egymással harcoló tömkelege, az élesen nem tisztázott fogalmak miatt e könyv még kevésbé érteti meg. Sötérre áll az, amit Beöthy Zsoltról mond: „Beöthy *tirádája* inkább szikrázó replika, mint az író végleges, új színben mutató írás.” Csakhogy szerzőnk replikája épen nem sikerült. Irgalom nélkül támadja, és méltánytalanul, a multat: Gyulai „epés”, „könyörtelen” megjegyzéseiről, „rosszmájúságáról” olvassunk, Péterfy Jenő „hírhedt” cikkéről van szó, s a Jókai-tudat a Gyulai-Péterffy-iskola „torzszülötte”. Haraszi Gyula „beskatulyázó megállapításait” és Zsigmond Ferenc „iskolás módszerrel végrehajtott elemzéseit” emlegeti. Ez a hangnem és ez a módszer nem illik és nem való egy művészinél szándékolt munkába. Annál kevésbé, mert a legfontosabb kérdésekben Sötér kénytelen nagy kritikusaink álláspontját akaratlanul is magáévá tenni. Jókai alakjai nála is végül angyalok és démonok (Kárpáthy Zoltán maga is angyal — mondja szó szerint), a jellemek ellentmondó alakítására maga is rámutat, a lélekrajz másod- sőt harmadrendűségéről is olvassunk, tündérvilág és borzalmak világa szerepel; a népmese s az anekdota jelentőségének hangsúlyozása nem új, a novellaszerű kompozícióról is tudtunk s hogy Jókai akkor közeledik a realizmushoz, mikor magyar földön, a magyar élethez nyúl, azt már Császár Elemér megmondta. Ami pedig Jókai alkotásainak Sötértől sokat emlegetett „titkát” megfejti, az álomnak, a vágynak „rögzítése” az *Aranyemberben* — egy álomélet szembeállítását a valósággal először Zsigmond Ferenc „iskolás elemzése” hirdette.

Nem kell az elődöket lekicsinyelni és bántani. Sok igazságuk él még sokáig — ebben a könyvben is. Sötér azontúl is mondhatott volna és mondott még sok újat és jót. Kár, hogy nekihevílve, elgondolásainak kifejeződését meg nem várva, sok mondanivalóját ki nem egyenlítve, szinte sebtiben tárta élénk. Könyve így is lelkes, színes, de célját illetőleg elhibázott alkotás.

GALOS REZSŐ.

A pannonthalmi főapátsági Szent Gellért főiskola évkönyve az 1940/41-i tanévre. Közzéteszi Kocsis Lénárd főiskolai igazgató. Pannonthalma 1941. 8° 335 l.

Ennek a tetszetős kiállítású évkönyvnek tartalmából több dolgot vonja magára az irodalomtörténet érdeklődését. Az első Lovas Elemér négy ívnyi értekezése a Margit-legendáról. A szerző már eddig is jó-